

Жовтюк Олександр Володимирович,
начальник відділу міжнародного
співробітництва Національної академії
внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації, правоохоронна система України зіштовхнулась із значними проблемами у реалізації поставлених завдань, й зокрема – щодо ефективного розслідування воєнних злочинів, їх криміналістичного забезпечення, дотримання норм міжнародного та національного законодавства.

У сфері розслідування воєнних злочинів правові засади забезпечують виконання важливих завдань, враховуючи, що воєнні злочини належать до категорії найтяжчих міжнародних правопорушень, що вимагають спеціальних правових механізмів для їхнього розслідування, судового розгляду та притягнення винних до відповідальності. В основі цього процесу лежить поєднання національного законодавства держави, на території якої вчинено злочин, і міжнародного права, яке визначає загальні принципи відповідальності за воєнні злочини. У зв'язку з цим правові засади розслідування воєнних злочинів включають не лише внутрішнє національне законодавство, а й положення міжнародного гуманітарного права.

Варто додати, що розслідування воєнних злочинів базується на загальних принципах кримінального процесу, зокрема на об'єктивності, повноті та всебічності дослідження обставин справи, презумпції невинуватості, забезпеченні прав потерпілих і підозрюваних, а також на вимогах документування всіх доказів відповідно до міжнародних стандартів. Використання правових засад у цьому контексті дає змогу органам правопорядку діяти в межах правового поля, запобігати свавільним діям та забезпечувати законність усіх процесуальних рішень. Важливим елементом є також міжнародне співробітництво, оскільки розслідування воєнних злочинів часто потребує залучення іноземних експертів, міжнародних організацій, таких як Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду, Європейський суд з прав людини, а також спільних слідчих груп [1, с. 49–50].

Пропонуємо предметно розглянути вплив окремих правових актів міжнародного гуманітарного права, які визначають правові засади та правове регулювання криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів.

Так, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року є фундаментальними документами міжнародного гуманітарного права, які визначають правила ведення війни, захист цивільного населення, військовополонених та осіб, що не беруть участі у бойових діях. Вони також встановлюють правові рамки для розслідування воєнних злочинів та механізми притягнення винних до відповідальності. У контексті криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів ці акти мають особливе значення, оскільки визначають категорії злочинів, механізми збору доказів та міжнародне співробітництво у сфері правосуддя.

Чотири Женевські конвенції регламентують захист жертв збройних конфліктів. Вони охоплюють: захист поранених і хворих у збройних силах на полі бою (I Женевська конвенція) [2]; захист поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, на морі (II Женевська конвенція) [3]; правовий статус і захист військовополонених (III Женевська конвенція) [4]; захист цивільного населення під час війни, зокрема на окупованих територіях (IV Женевська конвенція) [5]. Згідно з цими Конвенціями, грубі порушення їхніх норм кваліфікуються як воєнні злочини. Серед таких порушень – вбивства, катування, взяття заручників, депортація, умисне знищення цивільної інфраструктури тощо. Факт наявності таких дій є підставою для проведення кримінального розслідування та застосування криміналістичних методів для збору доказів.

Додаткові протоколи I і II до Женевських конвенцій 1977 року доповнюють і розширюють захист осіб під час збройних конфліктів [6; 7].

Обидва протоколи мають суттєве значення для криміналістичного забезпечення розслідувань, оскільки встановлюють нові категорії воєнних злочинів і розширюють юрисдикцію на випадки внутрішніх збройних конфліктів. Слід розуміти, що Женевські конвенції та їхні протоколи не лише визначають перелік воєнних злочинів, а й вимагають від держав ефективного розслідування таких правопорушень. З урахуванням положень Женевських конвенцій і додаткових протоколів,

криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів супроводжується такими особливостями, а саме:

- проводиться фіксація місць злочинів, вилучення речових доказів (залишків зброї, слідів вибухів, тіл загиблих тощо), застосовуються експертні методи для встановлення відповідності порушень нормам Женевських конвенцій;

- здійснюється дослідження тіл загиблих, ознак катувань, застосування заборонених методів ведення війни (наприклад, використання хімічної зброї);

- досліджуються типи боєприпасів, способи ведення вогню, сліди застосування заборонених засобів ураження;

- встановлюються обставини злочинів, ідентифікуються підозрювані, фіксуються свідчення для подальшого використання в судових процесах;

- оскільки Женевські конвенції мають універсальний характер, розслідування воєнних злочинів передбачає взаємодію з Міжнародним кримінальним судом, ООН, Європейським судом з прав людини, Інтерполом та іншими структурами.

Римський статут МКС, у свою чергу, безпосередньо впливає на розслідування воєнних злочинів, визначаючи їхню юридичну кваліфікацію, встановлюючи стандарти доказування та регламентуючи процесуальні механізми кримінального переслідування. Його положення створюють нормативну базу для роботи слідчих, прокурорів та суддів як у міжнародних, так і в національних юрисдикціях [8].

Насамперед, Римський статут містить чітке визначення воєнних злочинів, що полегшує їх ідентифікацію під час розслідувань. До таких злочинів відносяться, зокрема, умисні вбивства, катування, сексуальне насильство, насильницькі депортації, використання заборонених методів ведення війни, знищення цивільних об'єктів, взяття заручників тощо. Чітко встановлені критерії дозволяють слідчим ідентифікувати конкретні порушення міжнародного гуманітарного права та збирати докази відповідно до міжнародних стандартів.

Другий важливий аспект – принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, що встановлює можливість притягнення до відповідальності не лише безпосередніх виконавців, а й командирів, військових та цивільних керівників. Це впливає на тактику розслідувань, оскільки змушує слідчих приділяти увагу не лише фактам вчинення злочину, а й ланцюгу

командування, аналізуючи, хто віддавав накази та хто був відповідальним за їхнє виконання.

Також Римський статут визначає особливі механізми збору доказів. Зокрема, при розслідуванні воєнних злочинів слідчі зобов'язані використовувати різні методи документування злочинів, такі як криміналістична фото- і відеофіксація, судово-медична експертиза, збір показань потерпілих і свідків, а також аналіз супутникових знімків, перехоплення радіопереговорів і відстеження наказів командування. Важливо, що МКС співпрацює з міжнародними організаціями та національними органами влади, що дозволяє об'єднувати зусилля для ефективного розслідування.

Окремо слід відзначити процедури допиту потерпілих і свідків, особливо вразливих категорій [10, с. 61], таких як жертви сексуального насильства чи катувань. Римський статут передбачає спеціальні механізми захисту свідків, у тому числі можливість анонімного надання показань або використання спеціальних програм захисту, що забезпечує безпеку потерпілих, сприяє розкриттю злочинів.

Римський статут також запроваджує механізми міжнародного співробітництва, що є ключовими у випадках, коли воєнні злочини вчиняються на території однієї держави, але розслідуються міжнародними органами або іншими країнами. Це включає можливість передачі підозрюваних, обмін доказами, взаємну правову допомогу та координацію дій між різними правоохоронними органами.

Список використаних джерел

1. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. Вип. 1. С. 46–56.

2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : міжнародний договір від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

3. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі : міжнародний договір від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : міжнародний договір від 12 серп.

1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний договір від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): міжнародний договір від 08 черв. 1977 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II): міжнародний договір від 08 черв. 1977 р. *Верховна Рада України*: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

8. Римський статут міжнародного кримінального суду (ратифіковано із заявами та поправками до нього Законом № 3909-IX від 21.08.2024). *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09 жовтня 2024 року № 4012-IX. *Верховна Рада України*: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n38>

10. Черноус Ю. М., Пасічніченко Д. О. Поняття та класифікація вразливих потерпілих у кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона* : наук. журн. / [редкол.: М. Г. Вербенський (голов. ред.) та ін.]. Київ : Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України, 2025. Вип. 3 (69). С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525693.6>